

ΠΩΣ ΜΠΟΡΕΙ ΝΑ ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΤΕΙ ΕΝΑΣ ΞΕΝΟΣ;¹

Gerard Noiriel*

Οι πρόσφατες συζητήσεις που ελαβαν χώρα στη Γαλλία επ' ευκαιρία του σχεδίου νόμου που στοχεύει στην καταπολέμηση της «παράνομης μετανάστευσης» ενισχύοντας τους ελέγχους ταυτότητας, δείχνουν καθαρά τις αντιφάσεις στις οποίες προσκρούει η αστυνομική λογική της εξακρίβωσης της ταυτότητας στις δημοκρατικές κοινωνίες. Προτείνοντας μία τροπολογία που εξουσιοδοτεί τους αστυνομικούς να πραγματοποιούν αυτούς τους ελέγχους ξεκινώντας από «κάθε στοιχείο που επιτρέπει να κάνουμε υποθέσεις για το ποιόν ενός ξένου, πέρα από φυλετική καταγωγή», ο βουλευτής Alain Marsaut επανέφερε σε ημερήσια διάταξη ένα ζήτημα που εδώ κι έναν αιώνα βασανίζει την αστυνομία: πώς μπορεί να αναγνωριστεί ένας «ξένος»; Μέχρι τον 19ο αιώνα, οι τεχνικές εξακρίβωσης της ταυτότητας βασιζόταν κυρίως στην «κοινή λογική». Σ' έναν κοινωνικό κόσμο όπου οι μετακινήσεις ήταν ακόμα σπάνιες, οι περισσότεροι άνθρωποι συναναστρεφόταν με άτομα που γνώριζαν άμεσα. Σ' αυτές τις συνθήκες μόνον εκείνος που βρισκόταν έξω απ' αυτόν το χώρο της διαπροσωπικής γνωριμίας θεωρείτο «ξένος». Επιχειρούσαν να ανακαλύψουν την ταυτότητά του εξετάζοντας λεπτομερώς τη φυσική του εμφάνιση, τους τρόπους, το ντύσιμό του. Όμως αυτές οι μέθοδοι εξακρίβωσης της ταυτότητας ήταν εύθραυστες, ατελείς, σχετικά εύκολο να καταστρατηγηθούν. Εξ ου και οι πολυάριθμες αποπειρές από την εποχή της αρχαιότητας που αποσκοπούσαν να διεισδύσουν στα μυστικά της «πραγματικής» ταυτότητας πίσω από τα εμφανή χαρακτηριστικά της εξωτερικής εμφάνισης. Η φυσιογνωμική του LeVater- η οποία εισήχθη ως «η τέχνη αναγνώρισης των ανθρώπων από τα χαρακτηριστικά του προσώπου»- μπορεί να θεωρηθεί σαν το σημείο στο οποίο καταλήγουν αυτές οι αποπειρές «εξορθολογισμού» της κοινής λογικής. Η υποτιθέμενη ισοδυναμία ανάμεσα στο σώμα και το πνεύμα θεωρείτο ότι επέτρεπε στους αστυνομικούς να αποκαλύψουν τους εγκληματίες. Ακόμα και σήμερα, η φυσική εμφάνιση παίζει πρωτεύοντα ρόλο στη διαμόρφωση της γνώμης που έχουμε για άτομα που δεν γνωρίζουμε. Εξάλλου όλοι οι ρατσισμοί τρέφονται απ' αυτές τις πρωταρχικές μορφές ταυτοποίησης. Όμως αυτές, ως τεχνικές αστυνομικής έρευνας, αποδείχτηκαν όλο και πιο ακατάλληλες να αντιμετωπίσουν τους μετασχηματισμούς του σύγχρονου κόσμου. Με την πρόοδο της εκβιομηχάνισης οι δυνατότητες μετακίνησης των ατόμων αυξάνονται όλο και περισσότερο. Ξαφνικά, ο αριθμός των «ξένων», με την προαναφερθείσα έννοια, δεν παύει να πολλαπλασιάζεται, όπως επίσης και οι δυνατότητες διαφυγής από την αστυνομική επιτήρηση και επιβλεψη. Στο τέλος του 19ου αιώνα, το πρόβλημα της εξακρίβωσης της ταυτότητας των «υποτρόπων» καθίσταται το κύριο μέλημα των κρατικών υπηρεσιών, δεδομέ-

να, αυτό μπορεί να εναντιωθεί νόμιμα στην είσοδο των ξένων στα εδάφη του. Σε όλες τις δημοκρατικές χώρες η ταυτότητα και το διαβατήριο γίνονται έτσι ουσιαστικά όπλα για την περιφρούρηση των συνόρων έτσι ώστε οι μετανάστες από τις φτωχές χώρες να μην διαταράσσουν την ησυχία των πολιτών των πλούσιων χωρών. Παρόλα αυτά, και οι πρόσφατες διαμάχες το επιβεβαιώνουν, τα δημοκρατικά κράτη ποτέ δεν κατάφεραν να επιτύχουν την πλήρη αποδοχή της νομιμότητας των νέων αυτών τεχνολογιών αστυνομικής ταυτοποίησης, γιατί αυτές έχουν παγιδευτεί σε μια πολύ μεγάλη αντίφαση. Καθώς ο ξένος ορίζεται από την ένταξή του σε μια αφηρημένη δικαιοκή κατηγορία, είναι πια αδύνατο η ταυτότητά του να προσδιοριστεί με εμφανισιακά κριτήρια. Ακόμα και ο ίδιος ο υπουργός των Εσωτερικών παραδεχόταν πως ένας ξένος δεν μπορεί να αναγνωριστεί ούτε από το «χρώμα της επιδερμίδας», ούτε από το αν «φορά παντελόνι του γκολφ», ούτε από το αν «διαβάζει την *Washington Post*», όπως άλλωστε δεν αρκεί «μια φραντζόλα ψωμί κάτω από τη μασχάλη και ένα μπουκάλι κόκκινο κρασί» για να αναγνωριστεί ένας Γάλλος. Γι' αυτό λοιπόν, στους γεροισιαστές που τον ρωτούσαν «πώς μπορεί να αναγνωριστεί ένας ξένος» απαντούσε «από το γεγονός ότι δεν είναι Γάλλος», διευκρινίζοντας ότι μπορούμε να γνωρίζουμε «πώς δεν είναι Γάλλος[...]» ζητώντας

νο ότι οι αστυνομικοί, τις περισσότερες φορές, δεν μπορούν να βασιστούν παρά μόνο στη μνήμη τους για να αναγνωρίσουν τους εγκληματίες. Γι' αυτό το λόγο, όπως βλέπουμε σ' ένα από τα μυθιστορήματα του Ντίκενς, περνούν ώρες ολόκληρες παρατηρώντας τους φυλακισμένους². Με τη συγκρότηση του κράτους-έθνους και τη θεσμοθέτηση της ιδιότητας του πολίτη, το πρόβλημα επιδεινώνεται διότι ο προσδιορισμός της ταυτότητας των ατόμων μετατρέπεται σ' ένα κοινωνικό πρόβλημα πολύ πιο σημαντικό από πριν. Η άνθιση της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας συνεπάγεται τον πολλαπλασιασμό των δικαιοκλών κατηγοριών των «δικαιούχων», επόμενες και των περιπτώσεων όπου τα άτομα είναι υποχρεωμένα να αποδείξουν την ταυτότητά τους. Οι νέες απαιτήσεις δικαιοσύνης και ισότητας επιβάλλουν την αύξηση των αποδεικτικών στοιχείων. Οι κατά προσέγγιση βεβαιότητες της κοινής λογικής γίνονται όλο και πιο αναξιόπιστες προς όφελος του γραπτού τεκμηρίου. Προκειμένου να λύσει τα προβλήματα που γεν-

νούν αυτοί οι περιορισμοί, η αστυνομία επεξεργάζεται σταδιακά μια νέα τεχνολογία ταυτοποίησης η οποία βασίζεται σε προσωπικά έγγραφα. Απ' αυτή τη στιγμή, δεν ενδιαφέρει η αντιστοιχία ανάμεσα στην ψυχή και το σώμα, αλλά η αντιστοιχία ανάμεσα στις πληροφορίες που αναγράφονται στο δελτίο ταυτότητας και σ' αυτές που είναι καταχωρημένες στους καταλόγους και τα αρχεία που έχουν συσταθεί από τις κρατικές υπηρεσίες. Έκτοτε ο «ξένος» δεν είναι πια, κατά κύριο λόγο, το άτομο που δεν γνωρίζουμε άμεσα, αλλά εκείνος που στερείται των δικαιωμάτων του πολίτη γιατί δεν έχει την εθνικότητα της χώρας στην οποία βρίσκεται. Δεδομένου ότι η ελευθερία κινήσεων και διαμονής στο εθνικό έδαφος είναι αποκλειστικό δικαίωμα των πολιτών του κράτους από το οποίο εξαρτώ-

νται, αυτό μπορεί να εναντιωθεί νόμιμα στην είσοδο των ξένων στα εδάφη του. Σε όλες τις δημοκρατικές χώρες η ταυτότητα και το διαβατήριο γίνονται έτσι ουσιαστικά όπλα για την περιφρούρηση των συνόρων έτσι ώστε οι μετανάστες από τις φτωχές χώρες να μην διαταράσσουν την ησυχία των πολιτών των πλούσιων χωρών. Παρόλα αυτά, και οι πρόσφατες διαμάχες το επιβεβαιώνουν, τα δημοκρατικά κράτη ποτέ δεν κατάφεραν να επιτύχουν την πλήρη αποδοχή της νομιμότητας των νέων αυτών τεχνολογιών αστυνομικής ταυτοποίησης, γιατί αυτές έχουν παγιδευτεί σε μια πολύ μεγάλη αντίφαση. Καθώς ο ξένος ορίζεται από την ένταξή του σε μια αφηρημένη δικαιοκή κατηγορία, είναι πια αδύνατο η ταυτότητά του να προσδιοριστεί με εμφανισιακά κριτήρια. Ακόμα και ο ίδιος ο υπουργός των Εσωτερικών παραδεχόταν πως ένας ξένος δεν μπορεί να αναγνωριστεί ούτε από το «χρώμα της επιδερμίδας», ούτε από το αν «φορά παντελόνι του γκολφ», ούτε από το αν «διαβάζει την *Washington Post*», όπως άλλωστε δεν αρκεί «μια φραντζόλα ψωμί κάτω από τη μασχάλη και ένα μπουκάλι κόκκινο κρασί» για να αναγνωριστεί ένας Γάλλος. Γι' αυτό λοιπόν, στους γεροισιαστές που τον ρωτούσαν «πώς μπορεί να αναγνωριστεί ένας ξένος» απαντούσε «από το γεγονός ότι δεν είναι Γάλλος», διευκρινίζοντας ότι μπορούμε να γνωρίζουμε «πώς δεν είναι Γάλλος[...]» ζητώντας

του τα χαρτιά του»³. Μ' αυτό τον ελιγμό, ο υπουργός απέφευγε επιμελώς να απαντήσει στο πρόβλημα που η τροπολογία Marsaud προσπαθούσε να επιλύσει: πώς μπορούν να αναγνωρίζονται τα άτομα που πρέπει να είναι αντικείμενα ελέγχων ταυτότητας. Μ' άλλα λόγια, πώς μπορούμε να ξέρουμε ότι κάποιος είναι «ξένος» αν προηγουμένως δεν του έχουμε ζητήσει τα χαρτιά του; Βέβαια, το ότι τίθεται μία τέτοια ερώτηση, οφείλεται στο γεγονός πως οι συστηματικοί αστυνομικοί έλεγχοι θεωρούνται, στις δημοκρατικές χώρες, ως προσβολή της ελευθερίας των πολιτών. Κατά τη διάρκεια της συζήτησης που αναφέρθηκε προηγουμένως, ο υπουργός θα έπρεπε να συνεχίσει το σιλογοισμό του και να παραδεχτεί πως αν η αστυνομία εμπιστεύεται μόνο το δελτίο ταυτότητας για να προσδιορίζει τους ξένους, είναι υποχρεωμένη να ελέγχει συστηματικά ολόκληρο τον πληθυσμό. Στην πραγματικότητα τα δελτία ταυτότητας αποτελούν ένα ταυτοποιητικό σύμβολο που δεν διακρίνεται άμεσα. Είναι ένα στοιχείο της «ιδιωτικής ζωής» που φέρει μεν κάποιος πάνω του, στην εσωτερική όμως τσέπη του σακακιού του. Μόνον τα ολοκληρωτικά καθεστώτα παραβιάσαν αυτή τη δημοκρατική αρχή (πρβλ. το κίτρινο αστέρι που επιβλή-

θηκε στους Εβραίους από το καθεστώς του Vichy). Εξ ου και ο φαύλος κύκλος στον οποίο παγιδεύεται ο λόγος που εκφέρεται η αστυνομία στο ζήτημα της εξακρίβωσης της ταυτότητας: είτε ισχυρίζεται πως η εντατικοποίηση των ελέγχων ταυτότητας αφορά μόνο τους «ξένους» -σ' αυτήν όμως την περίπτωση η εξακρίβωση της ταυτότητας του «πληθυσμού-στόχου» δεν βασίζεται στα χαρτιά αλλά στην εμφάνιση-, είτε αρνείται κάθε διάκριση που βασίζεται στην εξωτερική όψη, όμως τότε δεν είναι πια μόνον οι «μετανάστες» αλλά όλοι οι πολίτες που γίνονται στόχος των αυξημένων αστυνομικών ενοχλήσεων.

Μετάφραση: Χριστίνα Παρίση

*Ο Gerard Noiriel διδάσκει κοινωνική ιστορία στην Ecole Normale Supérieure (Παρίσι). Δημοσίευσε πρόσφατα το *La Tyrannie du national. Le droit d'asile en Europe (1973-1993)*, Παρίσι, Calmann-Lévy, 1991.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Επιθεώρηση *Liber*, τεύχος 15, Σεπτέμβριος 1993.
2. Βλ. C. Dickens *Pickwick Papers*, τομ. 3, κεφ. 2' παρατίθεται από τον E. Goffman, *Stigmates*, Minuit, 1975 (Πρώτη έκδοση 1963), σελ. 88.
3. Δημοσιευμένα στην εφημερίδα *Le Monde* 4-5/7/1993.

